

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, Дрозда Олексія Юрійовича на дисертацію Політанського В'ячеслава Станіславовича на тему: «Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Аналіз тексту дисертації, анотації та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації, дає підстави зробити висновок про актуальність теми, за якою виконано дисертацію, належний ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вагоме значення для науки і практики, а також про вирішення в дисертації вагомих проблем у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування електронного урядування в Україні.

1. Обрана автором дисертації тема для дослідження є дійсно актуальною, оскільки розкриває специфіку правового регулювання однієї із найбільш пріоритетних для захисту інтересів нашої країни сфери суспільних відносин. Електронне урядування є принципово новим способом здійснення публічної влади. І хоча воно охоплює переважно мирний спектр передових інформаційно-комунікаційних технологій, однак в сучасних умовах повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну відіграє важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки та обороноздатності країни. Більше того, адміністративно-правові механізми електронного урядування дозволяють забезпечити ефективну роботу державного управління шляхом регулювання та контролю над процесом формування, виробництва та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Забезпечення належного організаційно-правового регулювання електронного урядування дозволяє оптимізувати витрати на виробництво та закупівлю технологій, що є важливим аспектом в умовах обмежених фінансових ресурсів. Відтак, ключовим завданням адміністративно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин наразі є гарантування високої

якості інформаційної продукції та відповідність її державним стандартам, що є необхідною умовою забезпечення їх високої ефективності та безпеки застосування. Удосконалення адміністративно-правового регулювання електронного врядування також сприяє розвитку наукових та технічних інновацій практично в усіх галузях публічного адміністрування, що є важливою передумовою підвищення обороноздатності та конкурентоспроможності нашої держави на шляху до повноправного членства в ЄС.

Ці та інші аргументи ще раз підтверджують актуальність, теоретичну та практичну значимість обраної В.С. Політанським теми дисертаційної роботи, яка спрямована на пошук та науково-теоретичне обґрунтування найбільш ефективних регулятивних механізмів, які сприяють оптимізації електронного урядування з метою модернізації публічного управління, а також підвищення ефективності здійснення комунікацій громадян з владою завдяки сучасним інформаційним технологіям.

Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження В.С. Політанського свідчить також його зв'язок з **науковими програмами, планами, темами, грантами**. Наукове дослідження спрямоване на виконання основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Таким чином, викладене вище свідчить, що обрана автором тема для дослідження і поставлена мета присвячені дійсно актуальній проблемі, вирішення якої допоможе обґрунтувати новітні теоретико-правові та праксеологічні аспекти функціонування електронного врядування з урахуванням загальноновизнаних міжнародних стандартів та сучасно-політичної

ситуації в нашій країні.

2. Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій В.С. Політанського засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертанту визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему. Зокрема, основна мета, яку ставив перед собою дисертант, полягала в комплексному розкритті теоретико-правових і практико-реалізаційних засад й особливостей організації функціонування та адміністративно-правових механізмів здійснення електронного урядування в Україні та формуванні концептуальних підходів щодо вдосконалення організаційно-правового регулювання електронного урядування як важливого інструмента розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням міжнародного досвіду формування та модернізації електронного урядування.

Визначена мета дослідження деталізована у завданнях, які, своєю чергою, дозволили окреслити об'єкт та предмет дослідження. Зокрема, об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, пов'язані зі становленням та реалізацією електронного урядування за допомогою використання широкого спектра новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують надання різноманітних та якісних державних послуг у режимі реального часу для всіх категорій осіб, як у національному, так і регіональному масштабах, а предметом – організаційно-правові засади функціонування електронного урядування. Таке формулювання об'єкта та предмета дисертації не викликає зауважень і засвідчує фаховий підхід здобувача до окреслення меж дослідницької проблематики.

Таким чином, є підстави стверджувати, що постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам і дозволяють логічно розкрити сутність актуальних проблем, вирішення яких покладено в основу дисертації. Завдання наукового пошуку виконано, мети роботи досягнуто.

У роботі використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження.

Дисертантом проаналізовано значну кількість джерел (567 найменувань). При цьому слід відмітити, що в списку використаних джерел наведені наукові праці теоретичного змісту, дослідження практиків. Це свідчить про те, що в дисертації приділена увага як теоретичним, так і практичним аспектам досліджуваної теми. Автор дисертації уважно поставився до аналізу джерел теоретичного характеру – в дисертації представлено аналіз значної кількості таких джерел. Полемізуючи з науковцями-юристами на сторінках дисертації, автор обґрунтовує власні висновки, рекомендації, узагальнення. І тут дуже добре прослідковується вдалість вибору ним методів і прийомів наукового дослідження.

Грунтовний аналіз робіт інших науковців і правильно обрана методика наукового дослідження дали можливість автору вирішити наукову задачу, сформулювати пропозиції та рекомендації з удосконалення організаційно-правових засад функціонування електронного урядування в Україні.

Викладене дає підстави стверджувати, що дисертація В.С. Політанського виконана на високому науковому рівні.

3. Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація В.С. Політанського є одним з перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень організаційно-правових і теоретико-методологічних засад електронного урядування, його категоріально-понятійного апарату, інститутів, правових механізмів здійснення та реалізації, міжнародного досвіду й українських реалій його розвитку та закріплення, а також порівняльно-правового аналізу результатів цього досвіду. У дисертації з належним обґрунтуванням наведені наукові положення, висновки та рекомендації, що є дійсно концептуальними для теорії та практики адміністративного права.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано ряд концептуальних теоретичних та практичних положень, наукових висновків, узагальнень та пропозицій, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни. Зокрема, уперше окреслено ключові передумови запровадження в Україні технологій електронного урядування; визначено десять фундаментальних етапів розвитку електронного урядування в Україні; сформульовано авторське визначення поняття «електронне урядування»; обґрунтовано, що право на інформацію є невід'ємною складовою всього інформаційного законодавства України та відіграє важливу роль у правовому житті й розвитку суспільства; наведено авторське поняття функцій електронного урядування; визначено поняття основних принципів електронного урядування; запропоновано авторське тлумачення поняття електронної адміністративної послуги; визначено переваги впровадження електронних адміністративних послуг в Україні; наведено авторське поняття системи електронного документообігу; встановлено переваги впровадження сучасної системи електронного документообігу; обґрунтовано авторське розуміння електронного цифрового підпису; визначено поняття інформаційної безпеки тощо.

Дисертантом було удосконалено розуміння причин та обставин виникнення електронного урядування; положення про основний напрям діяльності електронного урядування; класифікацію принципів електронного уряду; положення про електронну демократію; уявлення про електронний парламент; науковий підхід до розуміння основних елементів електронного парламенту в Україні; розуміння вітчизняної моделі електронного суду; положення про головне призначення системи електронного документообігу; розуміння мети створення системи електронного документообігу; стандарти забезпечення ефективного управління документами; уявлення про інформаційну безпеку; перелік суб'єктів та об'єктів, що здійснюють забезпечення інформаційної безпеки в Україні; розуміння американської концепції електронного урядування та специфіки електронного урядування в країнах Азії тощо.

Подальшого наукового розвитку набули положення про особливості розвитку інформаційного суспільства; уявлення про соціальний аспект інформаційного суспільства; наукові положення щодо етапів розвитку електронного урядування у світових масштабах; ознаки електронного урядування; основні напрями розвитку електронної демократії в Україні; принципи електронного парламенту; положення про три фази розвитку електронного суду; положення про державне регулювання у сфері електронного документообігу; висновки щодо переваг використання електронного підпису; уявлення про засади впровадження електронного урядування в найбільш розвинутих країнах Європейського Союзу.

Загалом у дисертації запропоновано та належним чином обґрунтовано значну кількість нових теоретичних підходів, висновків та узагальнень, а також доведено необхідність внесення змін та доповнень до чинного адміністративного законодавства, норми якого регулюють функціонування електронного урядування в Україні.

4. Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи В.С. Політанського не викликають сутєвих зауважень. Висновки в дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, вони мають вагому аргументацію, свідченням чого є використана методологія дослідження, яка ґрунтується на сукупності загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання (діалектичного підходу, історико-порівняльного та феноменологічного методів, методів правового прогнозування, аналізу та тлумачення, системного методу, методу узагальнення, порівняльно-правового методу та ін). Робота виглядає органічною і своєчасною, адже є прикладом результативного використання сучасної методології для найбільш успішного досягнення мети дисертаційного дослідження.

Розв'язання визначених у вступі завдань базується на результатах аналізу широкого кола джерел, які репрезентують вітчизняну і західну політичну науку. Зокрема, науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, адміністративного та цивільного права, економічної теорії, державного управління, менеджменту; узагальненням і систематизацією доктринальних напрацювань науки адміністративного права щодо формування цілісної концепції електронного врядування.

Емпіричну та нормативну базу дисертації становлять міжнародно-правові звичаї, міжнародні договори, рішення міжнародних судів, акти міжнародних міжурядових організацій, чинне законодавство України та інших країн, звіти міжнародних організацій.

Отже, є всі підстави стверджувати, що результати дисертаційного дослідження В.С. Політанського, які винесено на захист, виконано на високому методологічному рівні. Вони достатньо аргументовані, обґрунтовані, логічні та переконливі, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

5. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають як теоретичний, так і прикладний зміст, що підтверджується актами про впровадження результатів дисертаційного дослідження (подані у додатках до дисертації), які можуть бути використані в: науково-дослідній сфері (для подальшого вивчення проблемних питань розвитку електронного урядування); нормотворчій і правозастосовній діяльності (у процесі розроблення проєктів нормативно-правових актів і вдосконалення чинного законодавства України); сфері практичної діяльності (для застосування правових норм, якими регламентуються взаємовідносини між державою та громадянами з приводу реалізації останніми електронного урядування); освітньому процесі (під час підготовки підручників, науково-методичної літератури та викладання навчальних курсів «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Публічне адміністрування»).

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація В.С. Політанського викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України. Структура дисертації дозволила всебічно і повно проаналізувати питання, які визначені як мета і завдання дослідження. Автор правильно визначив мету та завдання дослідження, обрав відповідну методику його проведення. При цьому сформульовані завдання достатньо відображені у змісті роботи та висвітлені у висновках.

Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, вступ, чотири розділи, які містять шістнадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, схарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

Кожен з розділів та підрозділів роботи містить результати, що становлять науковий інтерес. Так, у першому розділі «Теоретико-правова характеристика електронного урядування в Україні» проаналізовано доктринальні підходи у вітчизняній юридичній науці щодо електронного урядування; розкрито сутність права на інформацію в системі електронного урядування; проаналізовано етапи становлення та розвиток законодавства про електронне урядування; визначено особливості організаційно-правового забезпечення реалізації інститутів електронного урядування.

Другий розділ роботи «Організація функціонування електронного урядування публічної влади в Україні» присвячено розкриттю особливостей

організації електронного урядування Кабінету Міністрів України; напрямів впровадження електронної демократії в діяльність органів публічної влади; змісту регламенту діяльності електронного парламенту; юридичної архітектури електронного судочинства.

У третьому розділі роботи «Адміністративно-правові механізми здійснення електронного урядування в Україні» проаналізовано адміністративні послуги у сфері електронного урядування; розкрито методологію електронного документообігу; визначено особливості публічного адміністрування щодо використання електронного цифрового підпису; охарактеризовано засади інформаційної безпеки та захисту інформації в електронному урядуванні.

Четвертий розділ роботи «Електронне урядування: міжнародний досвід та українські реалії» присвячено дослідженню етапів формування електронного урядування в міжнародно-правових документах; аналізу стандартів Європейського Союзу щодо запровадження електронного урядування; визначенню напрямів модернізації електронного урядування в країнах Американського континенту; окресленню напрямів трансформації електронного урядування в країнах Азії.

Після кожного розділу й дисертації загалом сформульовано висновки, у яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності. Зміст дисертації в цілому характеризується досить виваженим підходом до розроблення відповідних дефініцій, що дозволило автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем у сфері організаційно-правових засад функціонування електронного урядування в Україні.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація В.С. Політанського відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – обґрунтування нових теоретико-

правових та праксеологічних аспектів підвищення ефективності функціонування електронного врядування в Україні.

7. Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлені в 52 публікаціях, з яких: 23 статті в періодичних наукових фахових виданнях України; 11 статей в наукових періодичних виданнях інших держав; 2 статті, які додатково відображають наукові результати дисертації; 16 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Це дозволяє вважати, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертації належно пройшли апробацію, а дисертантом в повній мірі було виконано відповідні вимоги, які висуваються МОН України.

8. Оформлення дисертаційної роботи В.С. Політанського відповідає встановленим вимогам. Зміст анотації є ідентичним основним положенням дисертації. Дослідження має логічну структуру, збережено послідовність викладу матеріалу, не порушений зв'язок між структурними частинами, які розміщено у порядку градації, матеріали розділів супроводжуються ґрунтовними висновками. Дисертацію вигідно характеризує науковий стиль викладу державною мовою, який, у той же час, не перенавантажений занадто складними вербальними конструкціями.

Дисертація у цілому свідчить про вільну орієнтацію автора в науці адміністративного права та добру обізнаність у науковій літературі й законодавстві, що відповідає високому рівню наукової кваліфікації. Висновки і пропозиції дисертанта ґрунтуються на достатній науковій платформі, що дає підстави визнати дослідження самостійним і завершеним. Більшість висновків дисертанта науково обґрунтовані й оригінальні, сприяють перегляду усталених догм.

9. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження В.С. Політанського може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

10. Відсутність порушень академічної доброчесності. Проаналізувавши зміст дисертації, можна констатувати, що автором дисертації дотримано вимоги академічної доброчесності повною мірою. Дисертація містить посилання на використані в її тексті джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень та відомостей. Надано повну інформацію про результати наукової діяльності й використані методики досліджень. У дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій та інших порушень академічної доброчесності.

Констатуючи, дисертація є самостійним, завершеним, комплексним науковим дослідженням, в якому повною мірою розкрита його тема, досягнута мета, яка перед ним висувалась, та вирішені всі задачі, які ставив перед собою автор. Відповідно, відгук про дисертацію позитивний. Дисертація відповідає вимогам, які висуваються до такого роду наукових праць – і щодо змісту, і щодо оформлення.

11. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. Аналізуючи доктринальні підходи у вітчизняній юридичній науці щодо електронного урядування (підрозділ 1.1. дисертації), автор доходить висновку, що основними детермінантами сучасної генези організаційно-правового регулювання електронного урядування в Україні є: 1) гарантованість права на інформацію; 2) відкритість, доступність інформації; 3) достовірність і повнота інформації; 4) свобода вираження поглядів і переконань; 5)

правомірність одержання використання, поширення, збереження та захисту інформації; б) захищеність особи від втручання в її приватне та сімейне життя. У цілому погоджуючись із такою точкою зору, все ж таки слід зауважити, що дисертанту варто було б визначити взаємозв'язок між цими категоріями та генезою адміністративно-правового забезпечення оборонного сектору та державного сектору економіки, що є надзвичайно актуальним для нашої держави в сучасних реаліях.

2. У підрозділі 1.4 в рамках аналізу мети впровадження електронного урядування, дисертант доходить висновку, що вона спрямована на «досягнення європейських стандартів якості відкритості та прозорості електронних послуг; урегулювання інформаційної нерівності і сприяння розвитку економіки; розроблення ефективних нормативно-правових актів та здійснення раціональної політики». Ми не можемо в повній мірі підтримати такий підхід дисертанта, оскільки він фактично передбачає зведення електронного урядування до управлінської стратегії, що суперечить загальновизнаним науковим уявленням на ці категорії.

3. Таким, що потребує додаткового пояснення є методологічний підхід дисертанта, який був використаний ним під час дослідження окремих адміністративно-правових механізмів здійснення електронного урядування в Україні. Так, у підрозділі 3.1. дисертації автор аналізує сутність і зміст «адміністративних послуг», як однієї із основних форм публічного адміністрування. Натомість, сучасні адміністративісти все частіше схиляються до думки про доцільність використання в даному випадку таких більш сучасних і значно ширших за своїм змістом наукових категорій, як «сервіси» та «інструменти».

4. Дисертант у своїй роботі досить часто звертається до досвіду зарубіжних країн у сфері адміністративно-правового регулювання електронного урядування. У цілому погоджуючись із важливістю та науковою цінністю таких компаративістських досліджень, все ж таки слід зауважити, що автор не в повній мірі використав потенціал порівняльно-правового методу

аналізу емпіричного матеріалу, оскільки ним не було обґрунтовано дійсно важливих науково-теоретичних і практичних висновків щодо перспектив впровадження позитивного зарубіжного досвіду у вітчизняну сферу правового регулювання електронного урядування.

5. Аналогічне зауваження можна зробити також і щодо змісту 4 розділу дисертації. Автор, на мою думку, в повній мірі не врахував сучасні українські реалії в розрізі впровадження міжнародно-правових стандартів та практик країн сталої демократії у сфері адміністративно-правового забезпечення електронного урядування. В першу чергу, мова йде про ведення активних бойових дій на значній території України, обмежені фінансові ресурси на впровадження сучасної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, високий рівень загрози кібератак тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що висловлені вище зауваження стосуються переважно спірних, дискусійних проблем. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, яка носить самостійний і творчий характер, має наукову і практичну цінність, є самостійним завершеним комплексним дослідженням актуальної теми і новим вирішенням конкретного наукового завдання. Зроблені дисертантом висновки та узагальнення, сформульовані пропозиції та рекомендації сприяють удосконаленню організаційно-правових засад функціонування електронного урядування в Україні, а наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує складність і актуальність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертантом.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

У дисертації Політанського В'ячеслава Станіславовича отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Вона є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана ним особисто, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених ним досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки адміністративного права.

Структура та зміст дисертації відповідають її назві, а основні її наукові положення, висновки та рекомендації, характеризуються новизною, достовірністю, достатньою повнотою їх викладення.

На підставі вказано вище можна зробити висновок, що дисертація Політанського В'ячеслава Станіславовича на тему «Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає вимогам МОН України щодо дисертацій поданих на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук та п.п. 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а його автор – Політанський В'ячеслав Станіславович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

**Керівник Департаменту
організаційного забезпечення діяльності
Бюро економічної безпеки України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України**

Олексій ДРОЗД